

MYTOLOGI FOR DUMMIES 6: JERNALDEREN

af Chresteria

Det er snart længe siden, at vi har set på myter og mytelæsning, men du har forhåbentlig været flittig i mellemtiden. I den sidste artikel (i nr. 62) undersøgte vi de forskellige verdensaldres udtryk i Athens mytologiske kongerække, og vi forsøgte at skaffe os et par nyttige tommelfingerregler til læsningen af mytologiske tekster, bl.a. ved hjælp af "huskeremser" og mindmap-øvelser. Mytologi er et associativt fænomen, hvorfor det er vigtigt at lære sig selv netop at tænke associativt under læsningen.

En god øvelse er at læse Ovids *Metamorfoser*, gerne bare i oversættelse, og lade sig flyde med i det "myteflow", vi finder her. Den måde, hvorpå den ene myte løber over i den næste, som en tankerække, man bare lader gå sin egen gang, er et glimrende eksempel på den associative læsemåde. Nævnelser af en bestemt genstand eller et navns etymologi medfører et spring til en anden myte, hvor samme tema optræder. At kunne læse og tænke på denne måde er uhyre centralt for forståelsen af det mytologiske materiale.

Et andet trick er at lære, hvad man bør kigge efter for at "få hul på" en myte. Som nævnt i starten af *Mytologi for dummes 5*, er det bedste at starte med at se på magtfordelingen mellem kønnene og heraf aflure, hvilken alders problematik der er tale om. Dominerer den jordiske mand? Eller er det kvinden? Hvor usynligt er det transcendent mandlige?

Kærlighedsaffærer er ofte beskrivende for en alder (især sølvalderen med dens opsplitning i tidlig og sen sølvalder), mens konflikter giver gode fingerpeg om overgange mellem to aldres idéset. I det hele taget bør man starte med at identificere, hvilke figurer der repræsenterer hhv. det jordisk og det guddommeligt mandlige – en opgave, der bestemt ikke altid er lige nem!

For at repetere (det skader jo ikke!) kan vi sige, at guldalderens kendetegn er venskabet mellem to mandlige væsner, som ofte begge er af guddommelig natur. Kvinden har ingen kultisk funktion. Det får hun først i sølvalderen, som kendetegnes af kærlighedsforholdet mellem mand og kvinde – i tidlig sølvalder med fokus på det transcendent mandlige og dettes forhold til en dødelig kvinde, i sen sølvalder i form af forholdet mellem den guddommeliggjorte kvinde (gudinden) og en dødelig mand.

På overgangen mellem sølv- og kobberalder ses en animositet mellem det mandlige og det kvindelige. Kønnene er ikke længere forelskede, men bides, ofte i form af drab, enten en moders drab på sine børn (Medea og Iason) eller en søns drab på sin moder (Orestes og Klytæmnestra).

I jernalderen frygtes kvinden derimod slet ikke. Hun anses nemlig ikke for at have nogen magt, idet hendes alliance med det transcendent mandlige ikke længere

eksisterer. I eventyret overvindes heksen og må slippe magten over sine ofre. Kobberalderens negative kvindesyn forsvinder derfor ud i jernalderen. Ifølge kobberalderantekeningen er kvindens magt bundet i familiens rødder, og hun fremstilles som en kvælende moder (jf. Hesiods beskrivelse af sølvalderen og den moderne opfattelse af den jødiske eller italienske *mama*). Skikkelsen har rødder i den kvindelige sølvaldermagt, som kobberalderen frygter og afviser.

Som jeg har vist tidligere, skifter problematikkerne kun synsvinkel, ikke egentligt kultteknisk indhold. Men denne synsvinkel er til gengæld meget vigtig at aflure. Og det letter læsningen meget, når først man har fået hul på det tilgrundliggende mønster og dets særlige problematikker. Mytelæsning kræver øvelse, hvorfor det altid er godt at starte med de mere enkle myter. Begynd f.eks. med dem, som du støder på under læsningen af *Det overnaturlige* eller kig forbi på min hjemmeside (www.chresteria.dk).

Endelig er det godt at vide, hvilke redskaber der findes til læsningen. Søgninger på Google giver ofte anvendelige resultater, men der er også håndbøger, som er gode at kende til. For det første bør man konsultere de rigtige ordbøger, når man undersøger et navns etymologi – find en græsk- eller latinordbog, så du får det hele med. Brug desuden gerne en etymologisk ordbog. Se frem for alt på folke-etymologierne, for de viser, hvordan en figur blev opfattet i antikken, og det er jo netop disse forestillinger, vi prøver at finde frem til.

Alt er selvfølgelig noget nemmere, hvis man har et basalt kendskab til de antikke hovedsprog – bibelsk hebraisk, oldgræsk og latin (ja, vi kan lige så godt sige det tilstrækkelig mange gange til, at nogle bliver flove og kommer i gang). Men det kan stadig godt lade sig gøre at konsultere en ordbog uden at kunne sproget, hvis blot man har et grundlæggende sprogkendskab, hvilket de fleste ENW-læsere må forventes at have.

Oftentimes kan man også gå figuren efter hos f.eks. Aristoteles i hans naturhistorie og Plinius den Ældre i hans tilsvarende værk, der har Aristoteles' arbejde som forbillede. Hvis man bruger teksterne i Loeb-serien, har man både originalteksten og en engelsk oversættelse at arbejde med.

Kan man endvidere komme i nærheden af middelalder-bestiarier, findes der også her en vigtig kilde til folkeopfattelsen. Men disse er ofte svære at finde og læse – de er ikke oversat i nær samme omfang som antikkens tekster. Kig også på billedfremstillinger (her kan en billedsøgning i Google være nyttig), f.eks. vasemalerier eller afbildninger i bestiarier.

Slå de centrale mytologiske figurer op f.eks. i *Britannica* eller et decideret antikleksikon (den store tyske *Pauly-Wissowa* er glimrende og står på læsesalen på Statsbiblioteket og Det Kongelige Bibliotek). Ved at studere hele mytekredsen omkring en figur, får du en kontekst at arbejde ud fra. Benyt dig i det hele taget af et bredt udvalg af hjælpemidler til læsningen. Ikke mindst *Det overnaturlige* er en troldenøgle! Jeg burde kunne garantere for, at bogen har et omfattende indeks, for jeg har selv været på et rent Augias-arbejde, da jeg lavede det.

I denne artikel vil vi blive ved med at øve os på at "finde koblingspunktet", så vi på et tidspunkt kan blive i stand til at køre stabilt og sikkert derudad i myternes verden. Teorien tilegnes i form af verdensaldermodellen, og er oplysningerne end nok så spredte i *Det overnaturlige*, er og bliver denne bog grundbogen. Denne artikels series formål er netop at uddybe nogle af de meget koncentrerede pointer fra dette værk.

I denne artikel vil vi vende opmærksomheden mod et hængeparti, nemlig jernalderen, som indtil videre ikke har fået særlig megen opmærksomhed. I kraft af, at denne alder jo er kendetegnende for vor egen tidsalders tankegang, kan den ofte være særlig svær at have at gøre med i analyserne. Vi er med andre ord så tæt på den, at vi er blevet en anelse blinde. Jernaldermyten er usynlig, fordi vi selv sidder fast i den.

Der er dog også en anden grund til, at den kan være svær at gennemskue: Hvor de andre verdensaldres karakteristika næsten kan sættes på remse (faderen > moderen > afkommet osv.), er det vanskeligt at beskrive jernalderen præcist, fordi den ikke har sine egne værdier, men snarere kan beskrives som en fornægtelse af tidligere tiders, især de værdier, som holder kulturen sammen.

Kort sagt er jernalderen det tidsafsnit, hvor verden går op i limningen, og alt falder fra hinanden. Myterne fornægtes i jernalderens demytologisering og afvises som underholdning og ammestuesnak. I stedet hyldes historie og videnskab – de nye verdensforklaringer, der ikke så meget skaber verden som forklarer en ydre, uafhængigt eksisterende virkelighed. Myten afvises som værende a posteriori i forhold til den sansede virkelighed. Ragnarok står for døren.

Et træk, der går igen både hos Hesiod og hans romerske fælle Ovid, er beskrivelsen af jernalderen som en tid, hvor faste og kulturopretholdende guder forlader jorden. Hesiod nævner Aidos og Nemesis, Undselighed og Straf, de to gudinder, der sørger for, at et menneske bliver på den af skæbnen udstukne bane, mens det hos Ovid er stjernejomfruen Astraea, der som den sidste forlader menneskene. Også den romerske hoveddyd *pietas* (troskab mod guderne) forgår i jernalderens kaos.

I de tidligere artikler har det bl.a. af denne grund også været tydeligt, at jernalderen altid er den af aldrene, der får den korteste beskrivelse og de færreste stikord. Det er selvsagt især de sidste dele af *Det overnaturlige*, der beskriver jernalderen, hvor templet er gået under jorden (det hermetiske kulturafsnit), og præstinder fortolkes som trolkvinder (eventyrets heks i skoven).

Enkelte karakteristika er dog blevet nævnt, såsom købmandstankegangen (f.eks. repræsenteret ved en figur som Odysseus) og den medfølgende opportunisme og egoisme. Hvor helten tidligere ses i en større, religiøs sammenhæng og først og fremmest tænker på at gavne denne, har Odysseus altid fokus på egen vinding og egne fordele. Handelskulturen og kapitalismen er født! Snuhed og dermed evnen til at snyde andre er i højsædet. Er du fattig, er det din egen skyld – guderne tilsmiler ham, der formår at skrabe til sig.

Dette beskrives rammende i *RUM* (side 28, spalte to):

Handelsfyrsten var født, den uforfærdede eventyrer, som genopdagede og genskabte verden som ressource og profit. Som befriede den fra nedarvede tyrannier og gjorde tyven til konge. Som afskaffede slaveriet som urentabelt og indførte arbejdspligten. Kulturen var ikke længere noget, der nedsteg fra himlen i et blændende glimt. Det var købmanden, der havde opfundet tallene, så han kunne tælle sine køer, og alfabetet, så han kunne kende dem fra grisene i regnskabsbogen. Det var ikke svært at forstå. Hvem gider lave noget, hvis der ikke var penge i det? Selve den drivende kraft bag historien var ønsket om at sælge flere musefælder end naboen.

Kabbalistisk og neurologisk set er det Malkuth og det præfrontale cortex, der

dominerer – vel at mærke ikke hele cerebrum, men kun denne allernyeste del, som kan siges at stå for konsensus og en konsensuel fastlåsning af personligheden og jeg'et. Det er PFC, der til hverdag hjælper os til at fastholde den masseproducerede virkelighed, som desværre er blevet de flestes eneste virkelighed.

Modsat kobberalderens fokus på pagten mellem guder og mennesker som basis for verdens beståen, kendetegnes jernalderen ved den brudte pagt. Odins spyd knækker, og dette indvarsler Ragnarok. På samme måde er visse græske guder tilknyttet jernalderen, uden at de dog udelukkende kan siges at repræsentere denne alder.

Aphrodites magt er pagtsbrydende – hun får guldalderens guder til at forelske sig i menneskedøtrene og indvarsler dermed sølvalderen, men hun får også Paris til at bortføre Helena stik mod alle regler, hvilket kaster verden ud i en ødelæggende krig på overgangen fra kobber- til jernalder.

Ares står for krigens negative sider og må som guddom da også leve med mangel på kult og hengivenhed fra grækerne, der ikke bryder sig stort om denne gud. Romernes Mars lider på ingen måde samme dystre skæbne, men her indtager guden en central plads i den romerske mytologi. Aphrodite & Ares kan altså sammen siges at udgøre et centralt gudepar i jernalderen. I ægyptisk mytologi er det Anubis og Seth, der præger denne alder.

I den cykliske tankegang betyder ragnarok overgangen til en ny guldalder, men for at verden kan skabes på ny, må alt det bestående forsvinde. Det er samme tankegang, man finder i forskellige kulturers nytårsritualer, hvor kar brydes osv., for at det gamle år ikke skal forhindre tilblivelsen af det nye. Med jernalderen er der blot tale om en for kulturen fatal og gennemgribende udrensning. Tarokkortet Turrus (det lynramte tårn, Twin Towers) er et godt billede på dette.

Det er denne generelle opløsning, Hesiod klager over i sin almanak (se den allerførste *Mytologi for dummes*). Hellere være født forud for eller – endnu bedre – efter jernalderen end inden for denne periode. At kaos på denne måde både er destruktivt (afstødningen af den gamle verden) og kreativt (kaos som skabende udgangspunkt for en ny verden), er noget jernalderen i høj grad illustrerer. Hver alder bærer kimen til den næste i sig.

Derfor er det også guldalderen, som jernalderen faktisk hører tættest sammen med, hvilket vi skal se i et senere eksempel (Prometheus-myten). Jernaldermyten fremhæver egentlig guldaldertrækkene i kult og myte, men de ses i et forvredent, skeptisk lys og fremstilles dermed negativt. Faktisk er det jernalderudgaver, vi har langt de fleste myter overleveret i, og tankegangen gennemsyrlig dermed det meste af vores mytologiske materiale, hvorfor det er vigtigt at kunne identificere og isolere denne "jernalderfernis", når man gerne vil "længere tilbage" i stoffet.

I det norske folkeeventyr om drengen, der slår trolden ihjel og røver hans skatte (DO side 434), er tankegangen tydeligvis forankret i jernalderen. Det er jernalderens jagt på ressourcer, der skinner igennem. Sammenligner man dette eventyr med den variant, hvor en bonde narrer en trolde ved at indgå aftale med ham om den afgrøde, der er hhv. over og under jorden, kommer vi det oprindelige rationale et skridt nærmere. Tankegangen er stadig kendetegnende for jernalderen, men beskrivelsen af den dumme trolde, der ikke fatter bondens snu plan og faktisk er rigtig glad for aftalen, lader os ane, at der må stikke mere under.

Det oprindelige rationale må således være en pagt mellem bonde og transcendent

væsen, hvor det jo er ganske indlysende, at det transcendent væsen får de dynamiske dele af afgrøden (førstegrøden, de bagvedliggende og derfor usynlige dele), dvs. i dette eventyr hhv. det, der er under jorden, når afgrøden er korn, men det, der er over jorden, når afgrøden er roer. Der vil således altid ligge noget under jernaldertolkningen, der ofte kan kendes på, at nogen bliver til grin eller opfører sig utrolig dumt.

Også det russiske eventyr om heksen Baba Yaga viser forskellige lag i kraft af de mange versioner, det findes i. Selve Baba Yaga-figuren har mange sølvaldertræk, og man kan i hende se den gamle erfarne præstinde, der oplærer novicen i templet. Men i mange varianter opsplittes figuren i to, den gode og den onde tante, hvor den gode kommer til at repræsentere det oprindeligt positive syn på de fordele, bekendtskabet med det overnaturlige giver, mens den onde kan siges at illustrere det negative syn på oplæringen i templet og de ofre, dette kræver af novicen (jf. også den sorte skole-temaet i DO).

Vi finder dette i en endnu mere negativ udgave i eventyret om Hans & Grete, hvor heksen ender med at blive skubbet ind i ovnen. Dette svarer ganske til drengens drab på trolden. I de russiske eventyr har heksen i det mindste stadig magt og frygtes af alle, og de eventyr, hvor hun decideret dræbes, kan siges at udgøre det yderste punkt på ud-(eller af-)viklingskalaen frem mod jernalderen.

Kapitel 3 i 7. del af *Det overnaturlige* har mange gode eventyreksempler, hvis det er eventyrene, man har mest lyst til at kaste sig over. I og med at de er en del af vor egen kulturarv og børnelærdom, virker de ofte mere tilgængelige end de antikke myter.

Et oplagt antikt eksempel på jernalderversionen af et mere oprindeligt kultisk rationale er myten om Prometheus og hans rolle i offerdelingen i Mekone. Myten findes bl.a. beskrevet hos Hesiod i *Theogonien* vers 535ff. Prometheus skjuler alle de (for mennesket at se) lækre dele af en okse i oksehuden, mens han omvikler dyrets knogler med fedt for at få denne portion til at se tiltrækkende ud. På denne måde forsøger han, på mytens narrative plan, at narre Zeus til at vælge de dårligste dele af offerdyret.

Det "mærkelige" ved Hesiods fremstilling (det lille twist, der gør, at man tænker: jernalder!) er, at Zeus udmærket er klar over, at Prometheus forsøger at snyde ham, men alligevel vælger han de fedtomviklede knogler. Senere straffes Prometheus ganske vist, men det må undre læseren, at gudernes konge ikke bare vælger de lækre dele af oksen. Han er tydeligvis bundet af et rationale, som ikke fremgår af mytens narration, men som må være stærkt, i og med at det i så høj grad får lov til at "ødelægge" den narrative fremstilling.

Offerdelingen bestemmer, hvordan alle ofre i fremtiden skal deles mellem guder og mennesker, og derfor er Zeus nødt til at vælge de dynamiske dele, nemlig knoglerne, for det er disse dele, der skal gives tilbage til deres transcendent ophav (jf. de første menneskers dyrebegravelser, som senere blev efterlignet i menneskebegravelserne).

Dette oprindelige rationale er totemistisk, men i myten, som den fortælles på Hesiods tid, synes det kultiske rationale at være glemt, og vi får i stedet jernalderens tolkning med dens skepticisme og opfattelse af, at en sådan deling er formålsløs. Zeus er dum, ganske som trolden, når han vælger bunken af knogler. Den oprindelige

pagt er glemt, og tilbage er kun en narrativ handling, hvor læseren næsten ikke kan undgå at tænke, at der må stikke noget under, eftersom den hænger så dårligt sammen. Denne lille fornemmelse er vigtig i mytelæsningen, for den betyder, at der med fordel kan graves dybere.

Man kan sige om jernalderen, at den først og fremmest repræsenterer en demytologisering. Hvor de tidligere aldre står for forskellige synsvinkler på det samme guddommelige og menneskelige hierarki, ophæver jernalderen dette ved at se fuldstændig bort herfra. Derfor er tilgangen til verden heller ikke det, vi normalt forstår ved en mytologisk, men derimod en historisk og videnskabelig tilgang.

Og her opstår problemet, for denne tankegang kender vi alt for godt fra vor egen tid og kultur. Som jernmennesker er vi opdraget med en historisk tilgang til verden, og derfor er jernalderens mytologi – eller mangel på samme – noget, vi selv hænger fast i. Vi har med andre ord en blind plet, for myten ligger gemt i den blinde tro på den sansede virkelighed, som vi er oplasket med. Dette gør det selvsagt svært at arbejde analytisk med tankegangen.

Hvis man skal angive kendetegn for jernalderen, kan man ikke nævne dyder, men anti-dyder, ophævelsen af de tidligere dyder: Opportunismen (enhver er sig selv nærmest), afseksualisering (det er kun helt unge piger og gamle kvinder, der er præstinder, f.eks. grækernes bjørnepiger, arktoi, og eventyrets gamle heks), opdagelsestrangen (rejsen, f.eks. Odysseus og Christoffer Columbus) og jagten på råstoffer (naturen opfattes som en død ting, man kan udnytte).

Da Odysseus i 9. sang af *Odysseen* ankommer til en lille ubebygget og frodig holm tæt ved kyklopernes land, er hans første tanke, hvor stor en skam det er, at dette frodige stykke land ligger uopdyrket hen, når det nu ville være i stand til at give så godt et afkast. Stedet har desuden en naturhavn, som ville være oplagt til handelsrejsende. Odysseus ser med andre ord mulighederne for at udnytte områdets ressourcer. Dette er selvfølgelig naturligt for mennesket, men i jernalderen skilles det fra pagten med guderne og opfattelsen af livets fornødenheder som en gave fra de hinsidige magter.

Også Platons afvisning af mytologien hører til jernaldertankegangen. Han må dog betegnes som en overgangsfigur, idet han ofte må ty til at forklare sin idélære netop gennem myten, f.eks. i sin brug af verdensaldermyten (myten om metallerne og de tilknyttede mennesketyper) og Er-myten. Derfor inddeler han også myterne i store og små myter – sidstnævnte omfatter folkemytologien, som han placerer i barnekammeret som forrvølet ammetuesnak.

Hans arvtager Aristoteles foretager en fuldstændig afmytologisering af filosofien. I sit værk *Poetikken* bruges begrebet *mythos* således om plottet i en handling, og det er dermed ganske løstrevet fra den oprindelige betydning af verdensskabende fortælling. Grundbetydningen af *mythos* er *ord* eller *fortælling* (ganske på linie med *epos* og *logos*). Men allerede hos historieskriveren Herodot kommer *mythos* dog til at betegne en opdigtet historie. Selv vore ældste skriftlige kilder har rod i jernaldertankegangen.

Et grelt eksempel på historicisme er vor egen religions hang til at gøre Kristus til en historisk figur og lade dette være det afgørende. Teologerne anser det for videnskabeligt at forske i "den historiske Kristus", men afviser i næste øjeblik, at andre guder som f.eks. Dionysos eller Adonis så også skulle være historiske størrelser. Og det er en gængs opfattelse. Vi fortæller myten om Jesu fødsel ikke

som en myte, men som noget, der virkelig fandt sted, mens alle andre religioners myter benævnes myter i betydningen "opdigtede historier".

Central for jernalderens tankegang er skepticisismen, som i forbindelse med demytologiseringen må defineres som en fornægtelse af mytens betydning som verdensskabende fortælling. Skepticismen findes imidlertid i flere stadier – også tvivl afvikles i trin. Vi er vant til at tænke, at en tvivl udelukkende må gå på, hvorvidt der overhovedet er guder til, igen en typisk jernaldertankegang, men dette kan siges at være slutproduktet af en længere afvikling.

Til at begynde med går tvivlen ikke på gudernes eksistens, men de opfattes som så fjerne, at de umuligt kan have fuldstændig styr på hver enkelt menneskes skæbne. Skæbnen ansues derfor som lunefuld, ja ligefrem tilfældig, med mennesket som en kastebold i guddommelige hænder, der ikke altid ved, hvad de gør. Det

guddommelige såvel som ens egen skæbne bliver derved uigennemskueligt for et menneske – skæbnens uransagelige veje. Jf. f.eks. en forfatter som Euripides.

På næste trin er guderne blevet så fjerne, at de umuligt kan have noget at gøre med menneskene og disses skæbne. Guder og mennesker er ganske enkelt alt for forskellige til, at de kan have noget med hinanden at gøre. Jf. Lukrets' parallelunivers, hvor guderne bor i en helt anden verden. Derfor har de heller ikke indflydelse på menneskets skæbne, hvis man overhovedet kan tale om en sådan. Mennesket har nu ansvar for sig selv. På det sidste trin, som Lukrets også kan siges at repræsentere, idet han ytrer tvivl om gudernes eksistens, opstår endelig den velkendte tvivl om, hvorvidt guderne overhovedet er til.

Det viser sig altså, at der faktisk er en del at sige om jernalderen, når man først kommer i gang. Afvikling er ikke blot afvikling, men foregår i trin og med en del nuancer. Vigtigst er det at huske, hvor indlejret denne tankegang er i ens eget verdensbillede, når man under mytelæsningen skal forsøge at fjerne den ofte eksisterende jernalderfernis. I næste artikel vil vi se på, hvordan man kan forsøge at rekonstruere en myte i versioner svarende til forskellige verdensaldrer, så man på denne måde kan øve sig aktivt på verdensaldermodellen og forstå en mytes dybereliggende lag.

God mytejagt!

